

Nagyari Benedek.¹

(Adatok Szinnyei: Magyar Irók életéhez.)

Nagyari Benedek életkörülményei fokozottabb érdeklődésünkre nemcsak azért tarthatnak számot, mivel *Istennek szep kegyelmevel bíró ouzgó lelkű papi ember,*² hanem a XVII. század második harmadában a hozzánk is eljutott presbiteri egyházigazgatási felfogás aldozatosan tántoríthatatlan híve és narcosa volt.

A javakorában elpusztult férfiú életének cseményei, noha a sors sokat és sokfelé hányódtatta, mégis csak kevéssé ismeretesek. A jelentősebb forduló-pontokat is legtöbbször csak egyes külső körülményekből következtethetjük.

Szülei valószínűleg egyszerűbb sorsú nemtelen emberek voltak, minthogy családja számára Nagyari szerzette a nemesseget.³ Születése helye a neve által megjelölt szatmarmegyei *Nagyar* kisközség lehetett. Világra jöttének idejét pedig a leydeni egyetem anyakönyvének bejegyzése alapján számíthatjuk ki. E szerint ugyanis Nagyari 1640 október 22. napján 29 éves korában iratkozott be a foiskola hallgatójául.⁴ Így tehát az 1611—1612. években kellett születésének megtörténnie.

Tanulását szülőfalujában kezdhetette. Bárha nagyari iskoláról csak a XVII. század utolsó évtizedében találunk legelőbb említést,⁵ mégis feltételezzük, hogy ebben a népesebb anyaegyházközségben az alsóbb fokú tanítás már sokkal korábban megindult. Közép- és felsőbb evfolyamokra valószínűleg a *szatmári* iskolába iratkozott be, mignem hazai tanulmányainak betetőzéséül a *gyulafehérvári* akadémiára jött át a nagyhírű Alstedt, Piscator és Bisterfeld professzorok tanításának hallgatására. Majd pedig 1638 november elején kibúcsúzva Fehérvárról, tudásának öregbitése céljából — I. Rákóczi György fejedelem alumnusaképpen — külföldi akadémiákra indult útba.

Az itt elmondottak forrásául a Kolozsvár-városi sáfárpolgárok naponként vezetett számadáskönyvét nevezhetjük meg. E szerint: 1638 november 12-én Kolozsvárra érkezének *Fejérvárról az Academiából salussal Valentinus Szokolí és Benedictus Nagyari, expediálta* (Fejedelem) *Urunk őket az felső országokban tanulni. Adtam szállásokra*

egy tyúkot d. 10; négy font húst d. 6 — — — tt. f.— den. 16

három ejtel bort, 1 p(ro) d. 6 — — — — — tt. f.— den. 18

hat cipót d. 6 — — — — — — — — — tt. f.— den. 6

Ugyancsak ezen a napon jegyeztetett még fel:

Valentinus Szokolit és Benedictus Nagy Arit Urunk ő Na(gysá)ga felső országban bocsátván tanúságnak okáért, adtam alájok Noák István 4 lovait, szekerét; vilte őket Váradig, fizettem ez 12 mélyföldre fl. 6 d.—⁶

¹ V. ö. Szinnyei J.: Magyar Irók Élete IX. köt. 781—782. hasábbal.

² Szalárdi János Síralmas Magyar Krónikája 362. hasáb.

³ Márki Sándor: Arad vm. monographiája II. köt. 206. l.

Siebmacher's Wappenbuch. Siebenbürger Adel. II. köt. 201. l.

⁴ *Teutsch Fr.:* Die Studierenden aus Siebenbürgen u. Ungarn an der Universität Leyden. (Archiv des Vereines für Siebenb. Landeskunde XVI. köt. 210. l.)

⁵ Kiss Kálmán: A Szatmári Reform. Egyházmegye Története. 629. l.

⁶ Az 1638. évi sáfárszámadáskönyv 208. és 253. lapján. (Kolozsvárt az állami levéltárban.)

Arra vonatkozólag pedig, hogy Nagyariék útja Váradtól kezdve merre és meddig vezetett, semmiféle írásos bizonyítékkal nem rendelkezünk. Ezzel szemben mégis meg merünk kockáztatni egy lehetőséget, amelyet valószínűvé tesz egynehány adott körülmény összetalálkozása. Ugyanis Nagyari külföldi útjára való elindulása előtt pontosan két hónappal jött haza hat evi külföldi tanulásából *Tolnai (Dali) János*,⁷ a presbiterianus vallástelfogás legbuzgóbb itthoni hirdetője. S minthogy hazajövetelekor Tolnai két hétig tartzkodott Gyulafehérvárott, bizonyosra vehetjük, hogy itt megismerkedett az ugyan-csak külföldre menendő Magyarival, s gyakran megfordulván az akadémián, buzdította a világba induló ifjút az általa már befejezett tanulmányút meg-tételére, valamint az angliai szabadabb vallásos nézetekkel való megismer- kedésre. A lehetőségeknek ilyenformán való összetalálkozása alapján bátran feltételezhetjük, hogy Nagyarit éppen Tolnai helyébe küldötte a fejedelem, ahol azután csakugyan legkönyebben magába szívhatta azokat az elveket, ame- lyeknek — hazájába való visszatérése után is — állhatatos követője maradt. Angliai tanulása mellett bizonyíthat még az a körülmény is, hogy 1651-ben ide- haza megjelentetett magyar nyelvű munkájának, az *Orth. doxus Christianus*-nak tartalma *egynehány anglus és deák aulhorokból szedegetteit össze*.⁸ Mint- hogy pedig elindulása óta eltelt két esztendő alatt neve sem a hollandiai, sem a svájci, sem a németországi egyetemek rendelkezésünkre álló névsora- ban nem fordul elő, valószínűnek tarthatjuk, hogy csak ennek eltelte után hajózott vissza Angliából.

Külföldi vándorlásának második állomáshelye a hollandiai *Leyden*, ahová 1640 október 22-én iratkozott be a teológiai tudományok hallgatója- képpen.⁹ Innen pedig, miután itt is két esztendeig öregbítette tudását, *Frane- kerába* vándorolt tovább, ahol 1642 november 4-én íratta be nevét a főiskola anyakönyvébe.¹⁰ Külföldi tanulásával kapcsolatosan ezeken kívül semmi más adatszerű emlékkel nem rendelkezünk.

Öt esztendeig tartott vándorlása után az 1643. évben visszatért hazájába. Megérkezésének idejét a *debreceni* főiskola tanulóinak anyakönyve határozza meg. Ebben nevét, mint iskolaigazgatóét, az 1643. év folyamán találjuk meg.¹¹

Életkörülményei ettől az időtől fogva sok hányódáson sodorták keresztül.

A nagyváradi református esperesség presbitérianus papjai ellen 1655-ben szerkesztett gúnyírat szerint.

*Magyari (!) Benedek basiliscus kígyó,
Ki tekintetivel sokakat megfojtó,
Jenőből, Tályáról kicsapták, mert költő,
Mérgei gonoszok, tudománya nem jó.*¹²

A fejedelmi alumnus Nagyari valószínűleg közvetlenül a debreceni iskolaigazgatóságából rendeltetett az I. Rákóczy György birtokaihoz tartozó, zemplénmegyei *Tállya* lelkipásztorságára. Itt azután Tolnai Dali János szom- szédságába kerülvén, maga sem ült tétlenül s a külföldről magával hozott szabadabb vallási szellemben kezdette egyházközségét kormányozni. Eppen ezért több más lelkipásztortársával együtt ellene is eljárás indított, s már az 1646 június 10-én tartott szatnár-németi zsinaton megfosztatott állásától.¹³

⁷ *Herepei J.*: Adatok ifjaink külföldi tanulásához. (Kéziratban.)

⁸ *Szabó K.*: Régi Magyar Könyvtár I. köt. 855. sz.

⁹ Lásd a 4. számú jegyzetet.

¹⁰ *Hellebrant A.*: A franekerai egyetemen tanult magyarok. (Történelmi Tár 1886. évf. 606. l.)

¹¹ *Thury E.*: Iskolatörténeti adattár II. köt. 116. l.

¹² Közli *Szabó Károly* a Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező 1870. évf. 594. lapján.

¹³ *Zoványi J.*: Theológiai Ismeretek Tára II. köt. 414. l.

A következő 1647. év augusztus 20-án Nagyari Benedek nevű pap nevére találunk a szatmármegyei *Sándorhalmok* községben.¹⁴ Ezt a nevet azután valószínűleg egynek vehetjük a Tályáról eltávolított lelkipásztorával. Itt azonban kevés időt töltött, minthogy a jelesen képzett pap csakhamar elnyerte az aradmegyei *Borosjenő* város lelki tanítóságát. Ebben a tekintélyes végvárbán most már, senkitől sem háborgatva, egynehány esztendeig békében teljesíthette hivatását. Így azután a képzett, munkás férfiúnak ideje is és kedve is inkább lehetett képességeinek kibontására. Itt írta meg s 1651-ben a váradi nyomdában világ eleibe bocsátotta *anglus és deák authorok alapján megszerkesztett Orthodoxus Christianus; Az az: Igaz Vallásu Keresztény; (etc.)* című munkáját.¹⁵ Ez az egyetlen ismeretes műve. A csakhamar ismét bekövetkezett zaklatott körülményei akadályozhatták meg, hogy nagyobb irodalmi munkásságot fejtsen ki.

1648-ban meghalt az öreg fejedelem, a következő évben pedig a keménykező püspök, Geleji Katona István. Az új fejedelem s az új püspök — úgy látszik — már nem akart emlékezni azokra az okokra, amelyek miatt Nagyarinak el kellett hagynia tállyai papságát. Legalább is így magyarázhatjuk II. Rákóczy György különös kegyét, vagyis azt, hogy 1650 március 10-én Gyulafehérvárott kelt adománylevelével Nagyari Benedek borosjenei orthodoxus papot feleségével, továbbá Sámuel és József nevű fiaival együtt megneemesítette s számukra címert adományozott.¹⁶ Sőt ha beszélő címernek merjük feltételezni a pajzson kiképzett képet: a sárkányt taposó, mindkét karját kiterjesztő, hosszú fekete ruhás férfiút, — célzást sejthetünk benne az egykori presbitériánus elveit látszólag megtagadó lelkipásztorra vonatkozólag. Úgy gondoljuk, éppen ez a célzatosság lehet a magyarázata annak, hogy fia, Nagyari József udvari pap, 1691 július 28-án Apafi Mihálytól új nemeslevelet szerzett. Ennek tartalma azután az előbbtől teljesen eltérő: az érdemet méltató, palmaágat tartó griffet ábrázol.¹⁷

Baxa Istvánnak Sárospatakról 1656 szeptember 7-én Lorántffi Zsuzsánához intézett levele szerint: *Minden emberektől úgy értem, Nagyari uram jó tudományú s hasznos tanító ember.*¹⁸ Nem esoda tehát, hogyha a nagy tekintélyt adó Várad-városi egyházközség egyik papi állása a legközelebbi adott alkalommal reá ruházott.

Úgy látszik, hogy Nagyari tulajdonképpen soha sem hagyott fel szabaddabb egyházkormányzási elveinek követésével. Várad városában, ebben a jelentőségteljes gocpóntban azonban hamarabb szemükbe tűntek a püspökös egyházigazgatás híveinek Nagyari újító ténykedései. Eppen ezért paptársával, a véle mindenben egyező felfogású *Kovácsnai Péter*-rel (a későbbi erdélyi ref. püspökkel) együtt még az 1655. év derekán lelkipásztori teendőik végzése alól felfüggesztettek. Majd pedig egy évi huzavona után a tiszántúli egyházkerület 1656 június 18-án Szatmárt tartott zsinata, Úrményi Mátyás nagybányai pap vádlására, mindkettőjüket elítélte s szabadságvesztéssel egybekötött büntetésük elszenvedése végett a világi hatóságnak átadta. Fogságukból az öreg fejedelemasszony közvetítése következtében Rákóczi ugyan szabadon bocsátatta, sőt állásukba is visszaeresztette, de megelőzőleg, 1656 július 11-én Szatmáron kötelezvényt kellett aláírniok. Ebben azután mindenféle újítástól való tartózkodásukat fogadták. Mégis alig két hónap elteltével ismételten egyházi bírák elé állítottak azzal vádolgatva, hogy nem tartották meg a fejedelemnek adott szavukat. Ekkor írta Baxa uram előbb említett levelében, hogy jó volna annak az *emberséges*

¹⁴ *Zoványi J.*: Protestáns lelkészek nyugtatóványai régi tizedjegyzékek mellett. (Magy. Prot. Egyháztört. Adattár XIII. — 1929. — évf. 102. 1.)

¹⁵ Nyomtatott 8° nagyságban 253 lap terjedelemben 1651-ben Váradon. (Régi Magyar Könyvtár I. köt. 855. 1.)

¹⁶ Lásd a 3. számú jegyzetet.

¹⁷ Lásd *Siebmacher* idézett helyén.

¹⁸ Erdélyi Protestáns Közlöny 1876. évf. 192. 1.

embernek (vagyis Magyarinak) Sárospatakon, avagy Sátoraljaújhelyen, a presbitériánus felfogással rokonszenvező öreg fejedelemasszony védelme alatt, biztosítani menedéket. De a váradi *nagy, népes, szép ecclesia* mindkét papjához hűségesen ragaszkodott s inkább elviselte, hogy a felfüggesztés hosszas ideje alatt mások által végeztesse el az egyház körüli teendők, mintsem tőlük megválják.¹⁹ Ez lehet tehát a magyarázata annak, hogy mindketten továbbra is csak Váradon maradtak. Ehhez járult még, hogy a néhány hónap múlva megindított végzetes kimenetelű lengyelországi hadjárat teljesen elterelte a figyelmet az egyházi belső torzsalkodásokról. Így azután az egyházi szolgálat végzése is megint csak Magyariek kezébe került vissza. Ezt bizonyítja, hogy Hollandiában tanuló két ifjú teológus, Mártonfalvi T. György és Debreceni Gele János, műveik elé írt ajánlásukban 1658-ban és 1659-ben Magyarit és Kovásznait nevezik meg Várad-városi papokul.²⁰ De tovább is itt teljesítettek szolgálatot még akkor is, amikor a lengyelországi kalandért bosszút álló török Erdély végvárai ellen is hódító hadjáratot indított s Karánsebes, Lugos, Borosjenő elfoglalása után 1660 június végén Várad meghódítására küldötte hadait.

E közben, még a vár körülzárása előtt, kíséretével Várad alá érkezett *Barcsai Akos* s Magyarai a fejedelem köszöntésére várbeli prédikátor-társával, Kállai Andrással együtt elébe kocszított. Visszafelé tértükben azonban valami *ónodi és tisztántúl való csavargók* magános kocsijukat megtámadták, s minthogy Magyariban felismerték azt a férfiút, akit *igazmondása és feddözése* miatt általában Rákóczi György ellenségének tartottak, foglyul ejtve elhurcolták abban a reményben, hogy e tettükért a már özvegyé lett Rákóczinétől bő jutalmat nyerendek. Reményükben azonban csalódtak, sőt Barcsai Akos megtudván Magyarai sorsát, sürgősen íratott a nádornak a fogoly felkutatása és szabadon bocsáttatása iránt.²¹

Ezalatt pedig az 1660 július 17-én körülzárt Várad várának kapui hat heti erős ostrom elszenvedése után augusztus 28-án megnyitattak Ali pasa előtt. Így a szegénylegények fogságából kiszabaduló Magyarinak most már Erdély felé, pártfogó fejedelme országába kellett útját vennie. Itt azután — úgy gondoljuk — éppen Barcsai akaratóból elnyerte a kis ország legjelentősebb református egyházközségének, Kolozsvárnak, harmadik papi állását.

E feltevést annál is inkább lehetségesnek tartjuk, mivel a fejedelemnek, aki előtt a presbiteri irányú megmozdulások nem voltak teljesen idegenek, egy pártfogoltja, a korán elhunyt nagytudományú *Apáczai Csere János*, már itt volt e gyülekezet lelki vezetői között. Tudjuk azt is, hogy Apáczain keresztül Barcsai magának a gyülekezetnek is hathatós jóltevőjévé lett.

Nagyarinak kolozsvári lelkipásztorkodására vonatkozólag a pusztá adaton kívül²² eleddig semmi más támaszpont nem állott rendelkezésünkre. Eppen ezért Zoványi Jenő s az ő közleményét átvevő id. Szinnyi József is csak óvatosan merete megkockáztatni azt a feltevést, hogy e helyen *valószínűleg 1670 tájáig működött. Későbbi sorsa ismeretlen, de talán ekkor meg is halt.*²³ Más helyen azután ugyancsak Zoványi úgy gondolja, hogy Kolozsvárt *valószínűleg 1667 tájáig működött.*²⁴ Tekintettel arra, hogy az ország súlyos és

¹⁹ *Szilágyi Sándor*: Protestáns egyháztörténeti adatok. (Erd. Prot. Közl. 1876. évf. 173—175., 181—182., 191—192. 1.)

Konc József: Egyháztörténeti adalékok. (Prot. Közl. 1891. évf. 5—6. 1.)

Szalárdi János Síralmas magyar krónikája. 289. hasáb.

²⁰ Régi Magyar Könyvtár III./1. köt. 621., 632. 1.

²¹ *Szalárdi* krónikájának 446., 521—522. és 537. hasábján.

²² Az 1689-ben megkezdett *Series rerum* (etc.) c. jegyzőkönyv hátsó őrlapjára feljegyzett egyszerű névsor. (A kolozsvári ref. egyházközség levéltárában.)

²³ *Zoványi J.*: Theológiai Ismeretek Tára. II. köt. 414. 1.

Szinnyi: Magyar Irók IX. köt. 781—782. hasáb.

²⁴ A Pallas Nagy Lexikona XII. köt. 922. 1.

zavaros állapota miatt a kolozsvári egyházközség ekkori belső viszonyai is eléggé homályos képet mutatnak, semmi vád sem érheti az adatok felkutatásában mindenkor lelkiismeretesen eljáró Zoványit, ha Nagyari halála idejére vonatkozólag tévesen következtetett.

Időközben előkerült kétségtelen utalásokból azonban most már megállapítható, hogy utolsó állomáshelyén való lekipasztorkodása még egy esztendőre sem terjedett. Ugyanis az ötvenedik évét talán még be sem töltött tetterős férfiú már az 1661. év első felében bevégezte sokat hányatott, érdemtelenül zaklatott életét. Valószínűleg az a hatalmas pestisjárvány ölte meg, amely ugyan már az év elején megkezdette pusztítását, nagyobb mértékben azonban a nyári hónapokban szedte áldozatát.²⁵

A kolozsvári kálvinista egyházközség 1664. évi vagyonleltárkönyve kivonatolatosan megemlékezik Filstich Ferenc és Várad János quartások számadó *registumáról*, amelyet 1660 július 21-étől kezdődőleg vezettek volt az *Ecclesiánk Dézmabeli jövedelmének gondviseléséről*. Az általuk készpénzül kiadott összegek között találjuk:

Ecclesiánk díversa szükségére, úgymint Nagyari praedikátor uram temetésére, deákok temetésére, egyéb sok külömb-különbféle ecclesiánk szükségére erogáltak ő kegyelmek in univsum . . . fl. 213 „ 64.²⁶

Bárha e leltárbeli kivonatolás nem említi meg, de az általános szokást véve alapul megállapíthatjuk, hogy a kolozsvári kálvinista egyház gondviselőinek hivatalbeli szolgálatát a XVII. század közepétől egyik július közepétől a másik július derekáig, vagyis az új búza behordása, illetőleg dézmálása idejéig terjedett.²⁷ Ennélfogva Nagyari halálának időpontját is 1660 július 21-től 1661 július végeféléig eltelt időközre kell helyeznünk. De még ezt az időközt is megszorítja ugyanennek a leltárkönyvnek egy másik feljegyzése:

Anno 1661 die 19 Februarii Szentzi Abrahám uram succedádván Kováts Máthé után az harangok jövedelmének gondviselésére, usque ad annum 1662. diem vero 1° Novembris percipiádt ő kegyelme azon jövedelemből (mivel pestis grassádt azon idő tájban) fl. 171 „ 08.²⁸ Ebből a bevételből az-

²⁵ V. ö. *Benczédi Gergely*: Unitárius halottak és temetések. (Keresztény Magvető 1886. évf. 222. l.)

²⁶ Címfelírás nélküli kéziratos leltárkönyv 20. A. levelén. (Kolozsvári ref. egyházközs. levéltárában.)

²⁷ Igaz ugyan, hogy az 1684. jan. 17-i, valamint az 1693. máj. 17-i *Quartások Instructiojára* 21. ill. 23. pontja szerint: *...minthogy az Ecclesia úgy végezte, karácsony előtt két héttel (minthogy esztendejek Januariushoz terminál) számat adjanak mindenekrül Eactor Uraiméknak, . . .* azonban az 1744. év jan. 1-én újonnan rendbeszedett *Instructio Quartistae, qui simul est Inspector Molendini* 30. pontja régebbi szokásokra is utal. Ugyanis a quartásoknak és Malombíráknak esztendejek eszelőtt némelykor kezdődött die 1. Junii az ecclesia dispositiojából, némelykor die 1. Julii és némelykor die 1. Augusti. De már egynehány esztendőktől fogva úgy practisálja az ecclesia, hogy kezdődjék a quartásnak és malom-bíróknak esztendeje a civilis esztendőnek elein, úgymint 1. Januarii; mely újabb praxisát mostan is confirmálja az ecclesia.

A megmaradt XVII. századbeli néhány számadáskönyvből azután azt állapíthatjuk meg, hogy Bedi András és Kobzos István quartások *Regestum seu Ratioját* 1653 júl. 23-án kezdik és 1654 aug. 4-én végzik; Istvády Bálint és Keczely Gergely quartások *Számadó Regestumok* 1655 aug.-tól 1656 júl.-ig terjedő időt foglalja magában; Hosz Pál és Szathmári János quartások *Ratioja* pedig 1669 júl. 14-től 1670 júl. végéig számol el. — Tehát a régi szokás szerinti hivatali esztendejük ideje pontosan megfelel a fenti állításunknak. (Az itt hivatkozott iratok a kolozsvári ref. egyházközs. levéltárában vannak.)

²⁸ Szezei Kertész Ábrahám, a kiváló könyvnyomtató, Várad elfoglalása után telepedett Kolozsvárra. Harangoztatógazdaságának ezt a szokatlan kezdő és záró idejét azzal magyarázhatjuk, hogy tisztségbeli elődje: Kovács Máté — a szabó célt számadáskönyve szerint — 1661 február 12-én temettetett el. Továbbá — Ferenczi Zoltán: A kolozsvári nyomdászat története szerint — Szezei nyomdájával együtt az 1662. évben költözött el Szebenbe.

után bizonyos kiadásokat is eszközölt; így többek között *Praedikátorunk, Nagyari Benedek Uram fizetésében adott* — fl. 21. „ —.²⁹

Arra való tekintettel tehát, hogy Szenczi Ábrahám még 1661 február 19-e után is adott fizetést Magyarinak, — az előbb idézett adattal egybevetve — bizonyosnak mondhatjuk, hogy lelkipásztorunk az 1661. esztendő február—július hónapjainak valamelyikében fejezte be életét.

Az így megállapított időpont tehát csaknem egy évtizeddel rövidíti meg Magyarinak eddig feltételezett életidejét.

Nagyari életrajzi adataival kapcsolatosan még megemlékezünk könyvtárának egy megmaradt példányáról. Ez a könyv a kolozsvári református kollégiumban őrzött *Junius Ferencnek Opera Theologica* című munkája, amely 1613-ban Genfben jelent meg két kötetben.³⁰ E mű első kötetének címlapján *B. Nagy-Ari / P: Eccl Varad / mp.* sajátkezű bejegyzést találjuk. E fölé írott sorai pedig azért érdemlik meg különösebb figyelmünket, mivel Nagyari görög nyelven idézett jelmondatát: Pál apostolnak a korinthusiakhoz intézett második levele 13. részének 8. versét tartalmazzák. Ez azután a magyar nyelvű biblia *Nem cselekedhetünk semmit az igazság ellen, hanem az igazságért* szövegének felel meg.³¹

Herepei János.

²⁹ Lásd a 26. sz. jegyzetben idézett leltár 27. A. levelét.

³⁰ Junius halála után megjelent nagy munkájában az 1613. évi kiadás 26—28. lapjára nyomtatott ajánló sorokat és verset maga a szerző 1589-ben intézte Rákóczi Zsigmondhoz, Borsód- és Heves vármegyék főispánjához.

³¹ Ennél az idézetnél abban tévedett Nagyari, hogy a korinthusiakhoz intézett első levelet nevezi meg forrásképpen.